

**Univerzitet u Sarajevu**  
**Filozofski fakultet**  
**Odsjek za komparativnu književnost i bibliotekarstvo**

**Mediji i teorija zavjere - Umberto Eco: *Nulti broj***

(završni diplomski rad)

Oblast: Poetika romana

**Studentica:**

Stela Ivanović

**Mentor:**

Prof. dr. Edin Pabrić

Sarajevo, 2021.

Stela Ivanović

**Mediji i teorija zavjere - Umberto Eco: *Nulti broj***

(završni diplomski rad)

# Mediji teorija zavjere - Umberto Eco: *Nulti broj*

Stela Viteškić

## Sažetak

Cijeli svijet je zasnovan na informacijama, odnosno informacijsko-komunikacijskoj vezi koja je i okosnica ovog rada, jer bez toga nema ni medija, kao ni teorija zavjere. Utjecaj medija je različit i različito utječe na publiku, što je prikazano i u ovome radu, koji se temelji na komparativnoj analizi pripovjednih djela. U prvom dijelu započet ćemo sa općim radovima o postmoderni i poetici postmodernizma, a potom ćemo se usredotočiti na Ecovo djelo *Nulti broj* i odnos visoke i trivijalne književnosti, kao jedne od temeljnih karakteristika postmoderne književnosti.

**Ključne riječi:** Postmoderna, postmodernizam, Eco, *Nulti broj*, teorije zavjere, mediji

## SADRŽAJ

Sažetak .....	1
1. Umjetnost i komunikacija .....	3
2. Teorija informacija .....	6
3. Masovni mediji .....	8
3.1. Mediji i manipulacija .....	12
4. Teorija zavjere .....	15
5. Poetika postmodernizma .....	19
6. Mediji i teorija zavjere u romanu <i>Nulti broj</i> .....	23
Zaključak .....	34
Literatura .....	36

## 1. Umjetnost i komunikacija

Jedna od temeljnih ljudskih aktivnosti je zasigurno komunikacija. Iako je jako teško definisati početke komunikacije, ono što možemo primijetiti, kroz historiju, jeste njen brzi razvoj i preobražaj. Od samih početaka nastanka komunikacije postojala je potreba za iskazivanjem osjećaja, misli i želja, što najjasnije pokazuju načini komunikacije koji su se ogledali u pećinama, na glinenim pločama i hijeroglifima, pa do danas, kada imamo modernu komunikaciju koja je zasnovana na elektronskoj komunikaciji. Zapravo, možemo reći da je razvijena komunikacijsko-informacijska veza.

*Komuniciranje je pojava, proces, tok, (su)odnošenje ili interakcija između subjekata komunikacijskog procesa, prije svega kao živog svijeta na zemlji, i postoji otkako i živi svijet (bios). Mada je komunikacija kao fenomen stara koliko život, ovaj pojam kao istraživački objekat je relativno nov i spada u takozvane „velike riječi“ dvadesetoga, dvadeset i prvoga stoljeća. To upravo stoga, što je „objektivizirano“ komuniciranje, poznanstvenjeno komuniciranje, njegovi produkti i sadržaji, tek u novije vrijeme zadobilo formalno-teorijsko utemeljenje.<sup>1</sup>*

Umjetnost je međupovezanost poruka koja proizvodi tekst, a stara je koliko i čovječanstvo i njeno začenje se izražava u komunikacijskom procesu između umjetničkog djela, umjetnika i publike. To je specifična duhovna djelatnost koja uključuje kreativnost između samog djela i njegovog doživljaja.

*Stoga, treba uslovno shvatiti opšteprihvaćenu pretpostavku da umetnosti »potiču« iz mita i rituala, jer ako pojedine mitske priče spadaju među najljepše priče koje uopšte poznajemo, te jest među najviše proizvode književne umetnosti, i ako pojedini pećinski crteži predstavljaju vrhunac likovne sveobuhvatnosti koja se pomoću crteža uopšte može postići, i ako se avangardno pozorište našeg vremena direktno naslanja na »primitivne« rituale, onda se logično nameće pitanje da li se tu radi samo o nekom »poticanju«, poreklu, ili je u pitanju jedna te ista stvar.<sup>2</sup>*

Ako bismo pokušali napraviti razliku ili uporediti umjetnost i komunikaciju, bilo bi skoro pa nemoguće, jer su ispreplitane u tolikoj mjeri da ih je jednostavno teško odvojiti jer jedno proizilazi iz drugog i stvara cjelovitost.

Komuniciranje je slanje i primanje informacijskih sadržaja raznih vrsta, a njeni oblici zavise, kako od kulturnog okruženja u kojem se odvija, tako i od tehnoloških sredstava pomoću kojih

---

<sup>1</sup> Fahira Fejzić. *Uvod u teoriju informacija*. Sarajevo: Promocult, 2008., str. 15

<sup>2</sup> Tvrtko Kulenović. *Umetnost i komunikacija*. Sarajevo: "Veselin Masleša", 1983., str. 9

se odvija. Naučna disciplina koja se bavi proučavanjem komunikacije je komunikologija i po njoj svaka komunikacija ima svoju svrhu i cilj komuniciranja. Ona se odnosi na socijalnu interakciju razmjene informacija kako bi se postiglo razumijevanje i socijalna povezanost. Manuel Castells, u svom djelu *Moć komunikacije*<sup>3</sup>, ističe da se društvena moć oduvijek zasnivala na posjedovanju kontrole nad informacijama i komunikacijama. Ta tvrdnja je tačna, jer onaj ko ima mogućnost "kontrolisanja" informacija i komunikacija, može bitno utjecati na ponašanje ljudi, kao i na tokove svih događanja.

Komunikacijom se stvaraju međuljudski odnosi i izražavaju emocionalne i psihičke potrebe kroz procese socijalne interakcije. Kako bismo imali uspješnu komunikaciju potrebno je imati otvorenu komunikaciju sa svima, biti dobri slušatelji, poštovati sagovornika, ali i znati ovladati komunikacijom u kriznim situacijama.

*Komunikacija je svojevrsno umijeće, posebna vještina koja se može naučiti, uvježbati i usavršiti. S obzirom da teži ostvarivanju humanog, kvalitetnog, estetskog izražaja, komunikacija svakako u svojoj osnovi i po prirodi stvari nužno sadrži i umjetničke odlike. Tako da možemo reći da vještina komuniciranja predstavlja aktivnost duha koja se sa vremenom i iskustvom mijenja, transformira i preoblikuje.*<sup>4</sup>

Za uspješnu komunikaciju potrebno je da kvalitetno funkcionišu i pošiljalac i primalac poruke, jer bez takvog funkcionisanja nije moguće održati kvalitetnu komunikaciju.

Komunikacija je odavno prerasla svoju iskonsku, isključivo pragmatičnu funkciju, a to je prenijeti poruku od pošiljaoca do primaoca, te potom povratnom spregom obavijestiti pošiljaoca da je poruka stigla do cilja. U današnje vrijeme, taj čudni proces spaja kontinente, povezuje prošlost i sadašnjost i priprema nas za budućnost. Shodno tome pojavila se potreba proučavanja, opisivanja, te praktičnog ovladavanja fenomenom komunikacije, otvorilo se pitanje komunikacijskih vještina.

Stoga, komunikacija se može podijeliti na tri osnovna tipa komunikacije, a to su osobna komunikacija, društvena komunikacija i masovna komunikacija.<sup>5</sup>

Kako u privatnom, tako i u javnom životu je potrebna dobra komunikacija, jer je ona najbolji pokazatelj ozbiljnosti, spremnosti, ali i posvećenosti nekome ili nečemu. Uspješna poslovna komunikacija će privući i sponzore, posao, pa i glasove na izborima ukoliko je riječ o dobroj komunikaciji u politici. U svakom od navedenih slučajeva one predstavljaju uspjeh i

---

<sup>3</sup> Manuel Castells. *Communication Power*. Oxford: Oxford University Press, 2013.

<sup>4</sup> Jasna Duraković. *Poslovno komuniciranje u novomedijskom okruženju*, Sarajevo : Fakultet političkih nauka, 2019., str. 25

Dostupno na: [http://fpn.unsa.ba/b/wp-content/uploads/2019/06/POSLOVNO-KOMUNICIRANJE-U-NOVOMEDIJSKOM-OKRU%C5%BDENJU\\_e-izdanje.pdf](http://fpn.unsa.ba/b/wp-content/uploads/2019/06/POSLOVNO-KOMUNICIRANJE-U-NOVOMEDIJSKOM-OKRU%C5%BDENJU_e-izdanje.pdf) (10. 06. 2021.)

<sup>5</sup> Tvrtko Kulenović. *Umetnost i komunikacija*. Sarajevo: "Veselin Masleša", 1983., str. 56

pokazatelj su dobre komunikacijske vještine. Kada postignemo uspješnu komunikaciju bolje ćemo razumjeti ljude, situacije, uspjet ćemo prevazići različitosti, naći rješenja za probleme, kao i graditi povjerenje i poštovanje. Zapravo treba istaći kako je uspješna komunikacija mnogo više od razmjenjivanja informacija, jer je ona u suštini razumijevanje osjećaja koji se kriju iza tih informacija. Komunikacijske vještine utiču pozitivno i na radnu okolinu koja će biti znatno bolja i uspješnija ako svi u organizaciji rade na unapređenju istih. One su jedne od osnovnih i jako korisnih faktora za uspješan rad, iako ih mnogi, još uvijek, ne posjeduju, pa zbog toga nisu u mogućnosti svoje ideje i razmišljanja prenijeti efektno. Pored uspješne verbalne komunikacije, treba istaći i neverbalnu komunikaciju, kao jaku snažnu komunikacijsku vještinu. To je zapravo položaj tijela, facijalna ekspresija, kontakti očima, stav, pokreti ruku itd.

Umberto Eco je poznat po doprinosu u istraživanju teorije znakova, tako da mnoge njegove studije predstavljaju značajan doprinos u metodologiji komunikacije. Semiologiju je okarakterisao kao disciplinu koja proučava sve kulturne fenomene kao sisteme simbola, a u djelu *Granice tumačenja* navodi primjer:

*Tumač – kao aktivni protagonista tumačenja – svakako se pretpostavlja tokom nekog procesa komunikacije (ja kažem ruža nekome, a taj neko razume da ja mislim na „crveni cvet“). No tumač nije neophodan u nekom sistemu signifikacije, tj. u sistemu uputstava na osnovu koga crveni svet, kao valjani interpretant, odgovara izrazu ruža.*<sup>6</sup>

Umberto Eco slovi kao jedan od najznačajnijih teoretičara medija. Od ranih 1960-ih bavi se teorijom medija, ali istražuje i ostale fenomene masovne kulture u novije doba.

On predviđa da će se u nekim budućim pričanjima o našem vremenu započinjati priča ovako: *jednom davno imali smo mas-medije. Oni su bili veliko zlo u društvu...*<sup>7</sup>

Ekspanzija masovnih medija omogućila je i masovnoj komunikaciji da se razvija.

Povećavanje mogućnosti komunikacije općenito povećava mogućnost znanja, kao i mogućnost iznošenja činjenica i stavova. S jedne strane informacijske tehnologije i komunikacijske usluge pomažu u iznošenju mišljenja i stavova građana i njihovoj borbi za određene ciljeve, ali i zloupotrebu i manipulisanje političkih i ekonomskih moći i korištenje u negativne svrhe. Najveći društveni utjecaj ima televizija, a društvena i tehnološka moć određuje čiji će se govor jače čuti kako bi imao što veći uticaj na javnost.

---

<sup>6</sup> Umberto Eco. *Granice tumačenja*. Beograd: Padeia, 2001., str. 215

<sup>7</sup> Emina Kečo-Isaković. *Izazovi mas-medija*. Sarajevo : Šahinpašić, 2006., str. 186

Svaki čovjek je najviše ovisan o komunikaciji i teško se može isključiti iz bilo koje vrste komuniciranja. Kroz historiju i život se mijenjao, međutim komunikacija i potreba za njom je ostala ista, a sa sigurnošću možemo reći da je danas u savremenom svijetu veća nego ikada.

## 2. Teorija informacija

Termin informacija nastaje kao kovanica od latinskih riječi u smislu označavanja da se nečim, ili s nečim dovodi u red, u oblik, u formu. Informacija je svakako sređen, oblikovan sistem, simbolički red, u kojemu predominiraju elementi reda, sistematičnosti, funkcionalnosti, jednom riječju, informacija je uvijek komunikabilna struktura pretežno iskazana jezičkim/govornim materijalom. Informacija može biti i komunikabilna struktura iskazana nejezičkim/negovornim materijalom, ali to je rjeđa pojava.<sup>8</sup>

Kao rezultat širenja i sve veće komunikacije javila se i teorija informacija, koja nastoji izračunati količinu informacija sadržanih u nekoj vijesti. Umberto Eco navodi kako je informacija jedna aktivna količina - što se dodaje onome što se već zna i što se prikazuje kao originalna tekovina.

*Količina informacija može da se mjeri matematskim sistemima i izrazi u ciframa, i to je zadatak teorijske informacije. Njeni kalkili se podešavaju prema vijestima svake vrste, prema brojčanim simbolima, prema lingvističkim simbolima, prema sekvencijama zvukova itd.*<sup>9</sup>

To je zapravo disciplina koja je zasnovana na matematičkoj teoriji, a koja se bavi problemima komunikacije u smislu prijenosa informacije od jedne osobe do druge. Začetnikom teorije informacija smatra se C. E. Shannon, koji je osnovne postavke dao 1948. godine u članku „*Matematička teorija komunikacija*“ (*A Mathematical Theory of Communications*)<sup>10</sup>, a teoriju informacija kao matematičku teoriju, dalje razradio s američkim matematičarom Norbertom Wienerom (1894–1964).

*Pred teoriju informacija kao nauku postavljaju se dve vrste problema: kvantitativni, u smislu povećanja broja kanala informacije, razvijanja tehničkih sredstava, i kvalitativni, u smislu pronalazaženja novih, ekonomičnijih načina komuniciranja, u smislu neprestanog sažimanja*

---

<sup>8</sup> Fahira Fejzić. *Uvod u teoriju informacija*. Sarajevo: Promocult, 2008, str. 25

<sup>9</sup> Umberto Eco. *Otvoreno djelo*. Sarajevo: "Veselin Masleša", 1965., str. 92

<sup>10</sup> Claude E. Shannon. *A Mathematical Theory of Communication*. U: Bell System, 1948. Dostupno na: <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=60880> (19. 05. 2020.)



*sveta komunikacije kome od prevelikog broja kanala i poruka preti zagušenje, >>informaciona smrt<<<sup>11</sup>*

Naučna disciplina koja se bavi proučavanjem različitih znakova, simbola i sistema znakova koji prenose informacije naziva se semiotika.

*Eco je semiotiku definisao kao kulturnonaučnu teoriju znakova, te iz tog temelja određuje granicu između gornjeg i donjeg praga semiotičkih proučavanja.<sup>12</sup>*

Suština jeste proučavanje znakova u kulturi kao komunikacijskom procesu, jer mnogi predmeti u semiotičkom pogledu mogu biti znaci koji upućuju, saopštavaju i sugerišu određeno značenje. Njeno osnivanje temeljeno je na antičkim i srednjovjekovnim misaonim tradicijama, a razvoj je vezan za neke savremene društvene discipline (filozofiju, logiku, lingvistiku, estetiku i u novije vrijeme teoriju informacija).

Ako posmatramo s aspekta teorije informacija, semiotika izučava značenje znakova u procesu prijenosa informacija, ali i razmatranja vezana za izbor znakova u predstavljanju i prijenosu informacija. Uslov za razumijevanje informacijskog sadržaja podrazumijeva korištenje simbola u procesu prijenosa od strane pošiljaoca i primaoca.

Teorija informacija bavi se javnim prijenosom informacija, što znači da sadržaj informacije nije vezan za izbor konkretnog znaka (simbola). Međutim, kako osim javnog postoji i skriveni informacijski sadržaj, nužno je i u takvom slučaju naglasiti ovisnost optimalnog prijenosa informacija o vrsti korištenih znakova. Taj vid prijenosa informacija (prijenos skrivenog sadržaja informacija) moguć je samo ukoliko primalac informacije poznaje želje izvora informacija, zbog kojih je izvor upotrijebio upravo određenu vrstu znakova (slova neke apstraktne abecede). Moguće je zaključiti da je takav izbor znakova i takav prijenos informacija (prijenos skrivenog informacijskog sadržaja), danas moguć jedino među ljudima, što ne isključuje mogućnost da se ekvivalentni prijenosi u budućnosti obavljaju i između drugih (živih i/ili neživih) subjekata.<sup>13</sup>

Kako bismo mogli promatrati prijenos informacije na pravi način, potrebna nam je mjera za sadržaj, odnosno količinu informacije u nekoj poruci. Matematička funkcija koja se zasniva na količini informacija se zove entropija.

Svakodnevno čovjek u svojoj okolini vodi dijaloge, razgovore, tj. prenosi informacije i uspostavlja komunikaciju koja podrazumijeva poruku i kanal.

---

<sup>11</sup> Tvrтко Kulenović. *Umetnost i komunikacija*. Sarajevo: "Veselin Masleša", 1983., str.55

<sup>12</sup> Edin Pobrić. *Univerzum simpatije: od slučaja do nužnosti*. Sarajevo: Connectum, 2010, str. 74

<sup>13</sup> Vitomir Dugandžić. *Semiotika i teorija informacija: zbornik radova*. Zagreb, 1989., str. 13

Vrijednost te poruke je zapravo u informaciji koju sadrži, pa tako, Tvrтко Kulenović u svojoj knjizi *Umetnost i komunikacija*<sup>14</sup> navodi primjer o poznatoj anegdoti iz američkog novinarstva, vijest da je pas ujeo čovjeka nije informacija, ali vijest da je čovjek ujeo psa jeste. On navodi kako priroda informacije zavisi od komunikacione situacije.

Umberto Eco je načinio i jednu vrlo zanimljivu podjelu informacija, koja je danas kod velikog broja komunikologa u upotrebi. On razlikuje dvije osnovne vrste informacija: *semantičke informacije* i *estetičke informacije*.<sup>15</sup>

U red *semantičkih informacija* ubraja one vrste informativnih sadržaja koje obogaćuju našu svijest i naše saznanje o podacima iz vanjskog svijeta koji nas okružuje i u odnosu na koji mi zauzimamo svoje stavove i određene političke mjere ili orijentacije, dakle sve informacije koje čovjek dobiva putem medija ili sam u svakodnevnom životu.

*Estetičke informacije* su sve one informacije čiji je materijalni nosilac umjetničko djelo, koje predstavlja *poruku samu po sebi*. Svako umjetničko djelo, između ostalog predstavlja jednu informaciju.

Eco nam pojašnjava da su danas informacije potpuno različito shvatanje u različitim kulturama i intelektualnim miljeima i da egzistiraju sasvim ravnopravno.

Umberto Eco predstavlja intelektualca koji budućnost savremene kulture i umjetnosti vidi u povezanosti sa masovnim medijima. U dobrom korištenju medija, mediji postaju dobri i poprimaju mjeru koju im ipak propagira i određuje čovjek.

### 3. Masovni mediji

Uporedo sa razvojem društva i njegovim karakteristikama i specifičnostima razvijaju se i djeluju mediji. Sa razvojem komunikologije, kao društvene nauke, masovni mediji su postali sve više prisutni i na taj način postali sastavni dio društvene stvarnosti. Mediji formiraju mišljenje pojedinaca, zajednice i društva i na taj način utječu na vrednovanje i stalno stvaranje i održavanje potreba za informacijama, kao i na percepciju važnih problema u društvu.

Naučnici tvrde da je teorija medija nastala u 16. stoljeću pod nazivom autoritarna teorija upravo zbog tadašnjeg feudalnog društva, koje je kroz medije utjecalo na društvene odnose i moralo biti autoritarno.<sup>16</sup>

---

<sup>14</sup> Tvrтко Kulenović. *Umetnost i komunikacija*. Sarajevo: "Veselin Masleša", 1983., str. 57

<sup>15</sup> Emina Kečo-Isaković. *Izazovi mas-medija*. Sarajevo : Šahinpašić, 2006., str. 188

Kroz historiju razvoja modernog i postmodernog društva, sredstva komunikacije u medijima se prilagođavaju društvenim promjenama, s tim da uvijek održavaju date strukture društvene moći. Svaka analiza uloge medija u određenom društvu, polazi od činjenice da mediji djeluju i razvijaju se uporedo sa razvojem društva i njegovim karakteristikama. Svaki čovjek je ovisan o komunikaciji i nemoguće je da se isključi iz bilo kojeg oblika komuniciranja. Iako se način života mijenja, potreba za komunikacijom je ostala ista, štaviše možemo reći da je u savremenom svijetu veća nego ikada.

Upravo sa razvojem novih tehnologija, digitalnog karaktera, povezan je i razvoj masovnih medija te pojava novog pojma – *medijske kulture* – koji se direktno odnosi na karakteristike novijeg doba.

Masovni mediji su svi mediji koji podrazumijevaju da ih konzumira široka publika. Njihova komunikacija je zasnovana posredstvom poruka određenog sadržaja.

Medije možemo posmatrati na dva načina i to na razini posrednika poruke i tada zapažamo njihovu tehničku strukturu, pojavu i karakteristike novih vrsta kao i promjene i način prilagođavanja u postojećim vrstama, ali ako posmatramo značaj medija na društvena dešavanja u savremenom društvu, onda ih posmatramo sa aspekta društvene strukture. Taj raspored društvene moći, unutar društvene strukture se razlikuje u svakom društvu, što bi značilo da se za komuniciranje između nosioca društvene moći i medija uvijek koristi onaj medij koji je najefikasniji u komuniciranju, dok je tema medija i medijskog uticaja oduvijek bila jako zanimljiva kako za proučavanje tako i za istraživanje, naročito kada se pojavi neki novi medij. Međutim učinkovitost određenog medija je presudna za daljnji razvoj tog medija, kao i publika koja je odlučujući faktor za daljnji razvoj, ali i opstanak određenog medija. Kao što publika ne može bez medija, isto tako mediji nemaju svoju funkciju ni učinkovitost bez publike.

Kao glavni zadatak masovne komunikacije navodi se informisanje.<sup>16</sup> Iz takve jedne prakse i spoznaje podrazumijevaju se originalne i istinite informacije od kojih se očekuje da se prenesu događaji upravo onako kako su se i dogodili.

Mediji, kao servis javnog informisanja, služe za prijenos vijesti u svrhu informisanja, zabave, obrazovanja svih slojeva društva.

U medije spadaju radio i televizijski programi, novine, a u novije vrijeme i internet. Svaki od ovih medija se razvijao neovisno jedan od drugog i razvijao vlastita izražajna i stilska

---

<sup>16</sup> Radenko Udovičić. *Vjerodostojnost medija : teorijske i praktične dileme*. Sarajevo : Media plan institut, 2012., str. 14

<sup>17</sup> Firdus Džinić. *Masovno komuniciranje u savremenom svetu*. Beograd., 1978., str. 6

obilježja. Od medija se očekuje da prenose događaje u potpunosti onako kako su se dogodili, jer prve informacije dobivamo upravo od njih, čijim se djelovanjem kao osnovnim elementom ostvaruje komuniciranje.

Jedna od osnova medija je novinarstvo, a ono podrazumijeva oblast komunikacionih nauka, profesija i vještina sakupljanja, pripreme, uređivanja i plasiranja vijesti u javnost putem novina. Dugo su novine bile jedini masovni medij na tržištu. U samim počecima razvoja masovnih medija, novine i časopisi su bili pisani isključivo za domaće čitaoce, a zbog jezika na kojem su bili pisani bio je onemogućen izvoz. Mediji su se postepeno razvijali, pa su i njihova uloga i utjecaj na društvo bili različiti.

Prvi mediji su nastali još u Rimskom Carstvu, kao potreba zapisivanja važnih događaja i obavještenja, pa su se za te potrebe koristile kamene ili metalne ploče koje su se postavljale na javna mjesta i to su ujedno bile i prve službene novine poznatije kao *Acta diurna* ili *Acta publica*<sup>18</sup>. Naime, tu su objavljivani razni državni dokumenti, zakoni, odluke kao i obavijesti o važnim dešavanjima. Prekretnicu je napravio Johannes Gutenberg sa izumom štamparskog stroja i prvom štampanom knjigom, a to je bila Biblija, 1445. godine. Naime, sa izumom štamparskog stroja počinje i prvo štampanje novina. Razvoj štampe i novina je najprije omogućio veliku raširenost informacija. U novije vrijeme imamo pojavu elektronskih medija koji su sve više zastupljeni.

Kroz historiju razvoja postmodernog i modernog društva, mediji su bili i ostali odraz udruženih interesa moćnih društvenih grupa koje su upravljale i vršile raspodjelu društvenih resursa. Upravo zbog toga oni igraju ključnu ulogu u svim modernim društvima i na taj način teže društvenoj moći. Okružujući nas tako oni daju novu dimenziju iskustvu i stvarnosti.

Kao najzahtjevniji dio u novinarstvu, navela bih zapravo dnevne novine koje prve prenose informacije i izvještavaju o događajima bitnim i interesantim za javnost. Novinarstvo podrazumijeva iste faktore kao i književnost, a to je jezik, pa u tom kontekstu Tvrтко Kulenović navodi da je *jezik po svojoj prirodi višesmislen i čovjeka koji se tim jezikom služi, novinara subjekta koji stvarnost vidi svojim očima, prelama kroz svoj duh i svjedoči o njoj na svoj način, svojim stilom.*<sup>19</sup>

To ujedno znači da jezik i stil u novinarstvu moraju nastojati da budu što objektivniji, ali i precizni i jasni kako bi se postigao oficijelan stil bez dodatnih ukrašavanja i uljepšavanja. Ta

---

<sup>18</sup> Hrvatska enciklopedija, Natuknica *Acta diurna*, online izdanje, Leksikografski zavod "Miroslav Krleža", <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=320> (19. 05. 2020.)

<sup>19</sup> Tvrтко Kulenović. *Umetnost i komunikacija*. Sarajevo: "Veselin Masleša", 1983., str. 90

forma je jedinstvena i vezana je za novinarski stil kako bi se postigla preciznost u prenošenju vijesti i događaja.

Kako bismo uočili važnost masovnih medija trebamo se osvrnuti na činjenicu da su, u ljudskoj historiji, oduvijek postojale mreže koje su omogućavale komunikaciju i mijenjale društvo. Mnogi teoretičari tvrde da su društvene mreže ključno obilježje modernog društva na prijelazu, koje mijenjaju i medije i društvo.

Mediji su skoro pa nezaobilazni u svakodnevnom životu i predstavljaju veoma kompleksan sistem čiji je primarni cilj ostvarivanje profita. Razvoj medija je u velikoj mjeri utjecao na čovjekov napredak u društvu i poimanju svijeta oko njega i to datira od samih početaka nastanka štampanih medija čiji je nastanak bio mukotrpan posao u poređenju sa današnjim medijima kada je sav pristup omogućen samo jednim klikom.

Razvoj masovnih medija omogućava proširivanje znanja i novih spoznaja iz svih područja ljudskog djelovanja na veoma pristupačan način što u velikoj mjeri omogućava svima olakšano cjeloživotno učenje.

Također, mediji utječu i na svijet djece i omladine i formiranje njihovih identiteta, što nekada ima i negativne efekte, naročito, jer mediji nisu svjesni odgovornosti koje snose, kako za socijalizaciju djece, tako i za njihov odgoj i obrazovanje. Često izazivaju velike promjene, kako u ponašanju, tako i u međuljudskim odnosima i svakodnevnoj komunikaciji, jer oblikuju čovjekovu svakodnevnicu na način da kreiraju mišljenje i stavove. Drugim riječima, ljudi znaju onoliko koliko mediji prenose.

Masovni mediji su postali nešto bez čega se ne može ni zamisliti naša svakodnevnica. To se posebno odnosi na televiziju i internet, medije koji nam omogućavaju da, uprkos vremenskih i prostornim distancama, učestvujemo u događajima i procesima koji se odvijaju u bilo kojem dijelu svijeta. Drugim riječima, danas mediji ispunjavaju život velikog broja postajući tako dio uobičajenih sredstava koje koristimo svaki dan.

Medijska kultura predstavlja bitnu komponentu modernog društva. Razvoj masovnih medija tokom XX stoljeća, proces koji se samo intezivirao u novom stoljeću, utjecao je na to da masovni mediji i masovna komunikacija postanu fenomeni bez kojih se današnje društvo ne može ni zamisliti.

Protok informacija se ubrzao, a koncept globalnog sela i globalizacije uopće, postali su uobičajeni realiteti utemeljeni, upravo, na funkcijama i karakteristikama masovnih medija.<sup>20</sup>

---

<sup>20</sup> Damir Kukić. *Medijska kultura. Zenica : Muzej grada zenice, 2013., str. 136*

### 3.1 Mediji i manipulacija

Moć medija u pogledu političkog oblikovanja ljudi i oblikovanja javnog mišljenja je veoma izražajna.

*Svakako, doba u kojem masovni mediji igraju veoma važnu ulogu u našim životima, u raspodjeli i proizvodnji moći u svijetu, na svakom planu: političko, ekonomskom, kulturno, obrazovnom, odgojnom i u kojem mainstream medijske prezentacije (dominantne) stvarnosti održavaju ili propagiraju politiku razlike i surovosti izgrađene na toj proizvedenoj razlici kao komunikacijskog realiteta, pa čak proizvode i njihovu zamjenu.<sup>21</sup>*

Mediji su sredstvo oblikovanja stavova, a samim tim i postupaka u svakodnevnom životu. Kako su se mediji razvijali postepeno i u različita vremena, tako su imali i različite uloge u društvu, kao i utjecaje na njih. Tako ih je u različitim vremenima društvo različito i prihvatilo, ali sa konstatnim razvojem dovelo je do pojave masovnih medija, koji danas imaju veliki broj korisnika koji ih svakodnevno koriste.

Manipulacija je oblik uticaja na mišljenje i ponašanje ljudi bez svjesnosti pojedinca da je izmanipulisan, smatrajući da je svjesno donio odluku, odnosno svjesno kreirao mišljenje koje mu je zapravo nametnuto. U svakodnevnicu je komunikacija jako važna, ali i u uvjerenju kako mu je nešto potrebno, u prijedlozima, nametanjima i upravo sa tim tehnikama se koriste manipulatori kako bi pridobili određenu publiku.

U postupku propagandnog uticaja na javno mišljenje koriste se razni manipulativni postupci kako bi ostvarili određeni interesi i ciljevi. Najveći problem predstavlja što se iskorištava medijska moć kako bi se nametnula određena vladajuća ideologija i mišljenje.

Putem medija, politika ostvaruje svoje ekonomske, ideološke, političke, pa i vojne akcije. Politička i finansijska elita ostvaruje te ciljeve plasirajući informacije onako kako ih oni oblikuju i žele da izađu u javnosti. Na taj način su mediji postali snažno oružje političara, jer su danas to ljudi koji kroje društvenu svakodnevnicu, bave se socijalnim i ekonomskim pitanjima, donose zakone i imaju sve informacije i vijesti koje se tiču građana, a koje mediji svakodnevno proizvode i prenose. Tako se stvara podrška građana za aktivnosti i događaje koji nisu korisni, pravični i dobronamjerni, stoga se posjedovanjem kontrole nad sredstvima javnog informisanja održava društvena moć koja je jako bitna za upravljanje društvom. Njihova skrivena moć i jeste to što se poigravaju sa istinom, te obmanjuju javnost i kao takvu, neobjektivnu je plasiraju svojoj publici. Mediji pokušavaju da manipuliraju javnim

---

<sup>21</sup> Fahira Fejzić-Čengić. *Stvarnost i mediji : vrijeme istrošenih ideologija*. Sarajevo: Dobra knjiga, 2014., str. 13

mnijenjem, naročito putem masovnih medija i to propagandnim metodama, a sve u svrhu iskrivljivanja stvarnosti.

Sa romanom *Nulti broj*, Umberto Eco pruža čitateljima priručnik o metodama manipulacije koju koriste današnji mediji, koje svakodnevno gledamo na ekranima i čitamo u novinama i na portalima. Svijest da smo pod stalnim nadzorom i kontrolom od strane tajne službe odzvanjaju kroz cijeli roman.

Mediji se služe raznim vrstama manipulacija nastojeći privući što veći broj gledalaca i pratilaca, najčešće kroz razne vrste savremene zabave, nastojeći na taj način uvući javnost u željene trendove i načine mišljenja. To se najlakše i postiže u savremenom svijetu, gdje je čovjek prepušten sam sebi, te utočište traži u medijima, pokušavajući, odgovore na svoja pitanja i rješenje problema, pronaći upravo u medijima. Takvi pojedinci su podložni manipulativnim metodama i postaju žrtve medija, pa im oni kao takvi kreiraju mišljenje.

Na početku knjige *Moć komunikacija*, Castells ističe da se *društvena moć oduvijek zasnivala na posjedovanju kontrole nad informacijama i komunikacijama. Ta tvrdnja je točna, jer onaj tko ima mogućnost "kontroliranja" informacija i komunikacija, može bitno utjecati na ponašanje ljudi, kao i na tokove svih događanja.*<sup>22</sup>

Najčešće, manipulacija medijima podrazumijeva manipulisanje širokom društvenom masom, i to sa polupismenim i mediokritetskim slojem društva, koji je najpodobniji za plasiranje i nametanje takvoga nečega. Glavna ideja je konstantno odbacivanje događaja i dešavanja koja pozitivno utiču na ljudsku svijest, a što više plasiranje tabloida, crne hornike i otkrića o raznim vrstama nereda, kako bi se privukao malograđanski stalež.

Prema Chomskom, *najčešća od svih strategija kontrole uma pomoću medija je odvratanje pažnje. Takav primjer navodi sa informacijama o sportskim događajima, poznatim ličnostima, a krajnji cilj je da se skrene pažnja sa pravih problema.*<sup>23</sup>

Manipulacija koja se provodi kroz medije, bilo da dolazi svjesno ili se koristi kao sredstvo za plasiranje manipulacije, nije opravdano, jer ozbiljno novinarstvo bi uvijek trebalo da se bori protiv obmanjivanja publike i da bude u službi građana sa najtačnijim informacijama i na taj način da se zalaže za opći društveni interes.

Međutim, novine nisu u službi plasiranja novosti, nego su tu upravo da bi ih sakrili, ali različitim strategijama popraćenim moćnom finansijskom pozadinom, postigli su da im ljudi budu podređeni, čak i kad nisu toga svjesni.

---

<sup>22</sup> Manuel Castells. *Communication Power*. Oxford: Oxford University Press, 2013., str. 23

<sup>23</sup> Noam Chomsky o lažnim vijestima i post-istini. Dostupno na: <https://www.uniqorner.com/razno/noam-chomsky-o-laznim-vijestima-i-post-istini> (19.05.2020)

Novinarstvo je profesija koja se razvija i mijenja velikom brzinom i sama po sebi je dovoljno izazovna za promišljanje o sopstvenim granicama i ciljevima čak i kad nemaju lični motiv urednika ili novinara. Ako pogledamo sa druge strane, zahtjev za brzom reakcijom i adekvatnim praćenjem može da postane zamka iz koje je jako teško izaći. Poznato je da prva vijest ima najveći efekat i da se najbrže širi, te da svi kasniji demanti ostaju u sjenci i brzo se demantuju i zanemaruju. Iz takve jedne analize možemo zaključiti da ukoliko se početna dobra pretvore u suprotnost, uviđamo koliko su novine, tj. svi mediji, pogodni za manipulaciju i koliko je načina da se takva vrsta mjere sprovede u djelo. Međutim, ne treba zanemariti odgovornost koja se mora pripisati i onima koji olako primaju tako neprovjerene vijesti.

Najbolje rješenje u preveniranju problema masovnih medija, kako bi se publika zaštitila, jeste odgoj i obrazovanje, kako u roditeljskom, tako i u profesionalnom odgoju.

To je jedini način da se postigne socijalna odgovornost i moralni principi koji bi doveli do medijske pismenosti.

Umberto Eco naglašava kako je jezik u medijima čitalački i jednostavan, jezik koji hrani tabloidizirane medije, dok je jezik intelektualaca potpuno zanemaren i odbačen.<sup>24</sup>

Moć manipulacije u medijima se toliko razvila da korisnici više i nisu svjesni u kojoj mjeri se manipulira uzimajući sve događaje pod normalno.

Posebno brzim razvojem tehnologije došlo je i do naglog širenja novinarstva što predstavlja problem, jer svako ima pristup bavljenju novinarskom profesijom, čime se pomjerila granica koja odvaja etički ispravne od nepravilnih postupaka u obavljanju novinarskih zadataka.

Prema spomenutim etičkim kodeksima novinarska profesija bi trebala biti objektivna, bez utjecaja raznih centara moći na informacije koje plasiraju u javnost. Međutim, novinari i urednici pod pritiskom dolaze u iskušenja, zbog ličnog interesa ili straha za vlastiti posao, tako da djeluju u interesu onoga ko je na višem položaju moći i pod čijom su ingerencijom. Takav evidentan problem jedino bi moglo riješiti donošenje zakonske regulative koja se odnosi na medije i uvođenje određenih sankcija za novinare koji krše kodeks u novinarskoj profesiji i zloupotrebljavaju svoj položaj.

Još jedan od načina suzbijanja i rješavanja ovog problema jeste dozvoljavanje da se ovim poslom bave samo obrazovani stručnjaci, koji neće biti pod raznim utjecajima zbog vlastitog interesa. Mnogi analitičari i medijski stručnjaci su istraživali zloupotrebe novinarske profesije

---

<sup>24</sup> Domagoj Kostanjevac. *Umberto Eco, U potrazi za savršenim jezikom. U: Hrvatistika : studentski jezikoslovni časopis, Vol. 4 No. 4, 2010., str. 273-276 Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/81640>*



i to je zasigurno neiscrpna tema kojom se bave godinama i nastoje je spriječiti, jer mediji su jako važni iz razloga što kreiraju javno mišljenje, prenose informacije, moćni su i utjecajni.

#### 4. Teorija zavjere

Teorije su često mnogo zanimljivije od stvarnosti naročito kada su u pitanju zavjere, iz razloga što su one oduvijek intrigirale javnost, a brojni teoretičari i danas ih pokušavaju objasniti na razne načine. Mnogo je istraživača koji, naročito posljednjih godina, pomno proučavaju odmicanje od stvarnosti na području ljudskog zaključivanja.

Zavjera se obično određuje kao organizovano, tajno planiranje određene zlonamjerne akcije, a koja je na štetu drugih osoba, dok se dodavanjem teorije uveliko mijenja značenje ovog pojma.

*U najširem smislu, teorija zavjere označava činjenično ili spekulativno zasnovano objašnjenje nekog događaja uz atribuiranje zavjereničkih namjera.*<sup>25</sup>

Jedna od glavnih karakteristika teorija zavjere jeste njena kritičnost, dosljednost i upornost. Najčešća polja istraživanja za teoretičare zavjere su politika, vlada, svemir, terorizam, smrt poznatih ličnosti, napredna tehnologija.

Kroz historiju, teorije zavjera su postale alternativa za izražavanje nepopularnog mišljenja. Praksa se nastavila do danas jer ljudi sumnjičavo analiziraju i kritikuju kontroverzne historijske događaje.

Bez obzira na porijeklo, pojam *teorije zavjere* je sam od sebe kontroverzan. Kako tradiciionalni, tako i novi mediji igraju važnu ulogu u razvoju pojave teorije zavjera.

Sa razvojem interneta i društvenih medija, teoretičari zavjere pronašli su način da povežu i razvijaju ideje i dokaze koji bi podržali njihove teorije.

Za teoretičare zavjere, internet je sigurno mjesto, jer većina internetskih portala objavljuje članke o njima.

Različiti autori pokušali su tipologizirati teorije zavjera, svaki u zavisnosti od vlastitog istraživačkog interesa.

Nemoguće je problematizirati i utvrđivati dokaze za tačnost postojanja teorija zavjera, jer je to težak zadatak za teoretičare koji imaju puno više informacija i kojima je to istraživačko polje.

---

<sup>25</sup> Brian L. Keeley. *Of Conspiracy Theories*. U: *The Journal of Philosophy*, 96 (3), 109, 1999., str. 51-52  
Dostupno na: <https://doi.org/10.2307/2564659> (13.10.2020.)

Stoga ćemo prikazati teoriju zavjera kao javnu interpretaciju koja ima utjecaj na političko mišljenje i djelovanje, kako pojedinaca, tako i šire zajednice.

Zavjera podrazumijeva tajno djelovanje i udruživanje ljudi sa ciljem ostvarivanja svojih ličnih interesa, koja su štetna po nekoga drugog.

To je zapravo izmišljanje zavjera tamo gdje uopšte ne postoje i gdje ih nema, dok ih medijski izvještaji iznose kao tvrdnje o postojanju bez vjerodostojnih dokaza.

Keeley smatra kako je moguće analitički odrediti skup teorija zavjera, kojima se, po definiciji, ne treba vjerovati zbog njihovih epistemičkih nedostataka. Naziva ih neopravdanim teorijama zavjera i pripisuje im sljedeća obilježja:

- 1. To su interpretacije suprotstavljene prihvaćenim, službenim ili „očitim“ objašnjenjima, kojima se pripisuje namjera obmanjivanja i zataškavanja;*
- 2. U njima se navodi kako su prave namjere zavjere postojano zločinačke;*
- 3. U pravilu nastoje povezati naoko nepovezane događaje;*
- 4. „Prave istine“ iza događaja koji se objašnjavaju takvim teorijama zavjera u pravilu su prikazane kao dobro čuvane tajne, čak i ako su glavni počinitelji dobro poznate javne ličnosti;*
- 5. Glavno sredstvo teoretičara zavjera su tzv. odstupajući podaci (eng. Errant data)...koji se pojavljuju u dva oblika: kao (a) neobjašnjeni podaci službene verzije objašnjenja i (b) podaci protuslovni službenoj priči.<sup>26</sup>*

Međutim ne treba ove kriterije prihvatiti kao primarne za razlikovanje tačnih od netačnih teorija zavjera, nego samo kao osnovu koja bi koristila za razlikovanje većine slučajeva.

Teorije zavjere uglavnom se bave otkrivanjem tajnih planova, religijskih grupa, aktivnosti vlada, institucija, organizacija koje su povezane sa nekim političkim, društvenim ili ekonomskim moćima. Naime, sva ta dešavanja nezamisliva su bez pretpostavke o postojanju zavjere u njihovoj podlozi.

Teorije zavjere pojavljuju se za vrijeme Francuske revolucije, a 19. st. predstavlja procvat tih teorija koje sve uzroke svjetske krize stavljaju na teret tajnim društvima kao što su iluminati, masoni i slične tajne organizacije.<sup>27</sup>

---

<sup>26</sup> Brian L. Keeley. *Of Conspiracy Theories. U: The Journal of Philosophy*, 96 (3), 109, 1999., str. 51-52  
Dostupno na: <https://doi.org/10.2307/2564659> (13.10.2020.)

<sup>27</sup> Charlotte Greig. *Teorije zavjere : svjetski najpoznatije spletke, tajni dogovori i zataškavanje. Zagreb : Večernjakova knjiga, 2006., str. 72*

Poznato je da model teorije zavjere odgovara postmodernom dobu, naročito ako uzmemo za primjer neke od najpoznatijih, kao što su napadi na američke tornjeve, što će se pokazati da su uticale na tadašnju Bushovu vladu, potom pitanje istinitosti slijetanja na Mjesec, smrt Osame bin Ladena i mnoge druge.

U teorijama zavjere o slijetanju na Mjesec navodi se kako je slijetanje bilo snimljeno na tajnoj lokaciji kako bi se dokazala prevlast i pobjeda Sjedinjenih Država nad Sovjetskim Savezom u svemirskoj trci.

Bilo je mnogo polemika oko nedefinisanog predmeta koji se može vidjeti u kacigi astronauta dok se slika na Mjesecu. Naime, teoretičari smatraju kako nedefinirani objekt nalikuju svijetlima iz studija koji se koriste u profesionalnim filmskim studijima za osvjetljavanje određenog predmeta ili osobe.

Kada se pišu članci o ovakvim događajima naslov se stvara velikim fontom, velikim slovima na početku i znakom pitanja. Namjera naslova je privući pažnju čitatelja.

Naslov „prodaje“ sadržaj, privlači ili odbija čitatelja, ponekad odgovara sadržaju, a ponekad i ne. To nije samo pitanje autorovog pristupa, to je i pitanje uređivačke politike. Kad bi se neke od nas pitale, mnogim tekstovima bismo dali drugačije naslove, ali to nije problem. Problem nastaje kada su informacije problematične ili su prikazane na problematičan način.<sup>28</sup>

Većinu korisnih informacija je potrebno staviti u naslov kako bi on bio što primamljiviji potrošačima medija. U naslovu se ne otkriva tema članka, ali je cilj probuditi znatiželju čitaoca.

U teorije zavjere može spadati i korupcija, kao i dešavanja u svakodnevnoj politici, gdje se smjenjuju stranačke vođe bez ikakvih ranijih poziva na smjenu, prožeta spletkarenjima i tajnim provjerama ostalih članova vodstva. Naime, to su socijalna dešavanja, najčešće globalnih razmjera, kao što su bankarske i farmaceutske zavjere za postizanje ekonomske dominacije.

Najbolje političko sredstvo i metoda, koja je stara koliko i politička historija, jeste zavjera koja je tradicionalan oblik političkog djelovanja.

Do stvaranja teorija zavjera dolazi u trenutku kada se pretpostavka o takvom štetnom djelovanju predstavlja kao činjenica, a gradi se na logički neispravnim i svjesno manipulativnim argumentima. Jako teško je razbiti takvu vrstu teorija zavjere naročito ako se godinama prenose kao istinite i u koje vjeruje veliki broj ljudi.

---

<sup>28</sup> Tihomir Marjanac. *Od bombastičnog naslova do informacije. U: Mediji i znanost : zbornik radova okruglog stola o 100. obljetnici HND-a. Zagreb : PressData, 2011., str. 85*

Posebno je teško razbiti teorije zavjere kada ih distribuiraju javni mediji i novinske agencije, osobe koje su javnom životu poznate kao intelektualci, obrazovne institucije, te predstavnici vlasti. To je jako opasno, jer u tom slučaju teorije zavjere dobivaju legitimitet i počinju se tretirati kao općeprihvaćene istine, jer tada ostavljaju dugoročne posljedice na društvo.

One nastaju iz različitih razloga, najčešće zbog ostvarivanja vlastitih ciljeva, odnosno zastupanja različitih interesa.

Takav slučaj pronalazimo i u romanu *Nulti broj*, priču o novinama, koje se ne objavljuju, prate zavjeru, stvarnu ili zamišljenu, koja povezuje dugi niz događaja u talijanskoj historiji, od smrti Musolinija do kidnapovanja bivšeg premijera Alda Mora.

Mnoge zavjere su oduševljavale Eca, što vidimo i u njegovim romanima, od romana *Ime ruže* smještenog u srednjovjekvnu opatiju u kojoj redovnici stalno bježe, *Fukoovog klatna*, gdje tri urednika knjiga stalno izmišljaju teoriju zavjere koja izmiče kontroli, do romana *Praško groblje* portret zločina iz 19. stoljeća koji stvara ozloglašeni antisemitski falsifikat.

Eco u svojim romanima osvjetljava zavjere s dubokim korjenima koje se protežu kroz historiju. To najviše zapažamo u romanu *Praško groblje*, na koji se roman *Nulti broj* najviše poziva. Njegova sklonost skrivenim istinama seže u njegovu drugu karijeru kao uglednog profesora semiotike, odakle i sežu tvrdnje da su značenja svuda skrivena, tako da su takvi pogledi bliski teoretičarima zavjera.

Vjerovanje u teorije zavjere najčešće je štetno za društvene procese iz razloga što one narušavaju vjerovanje u institucije društva i narušavaju društveno povjerenje, a pored toga predstavljaju i instrument političke manipulacije.

Jako teško je i medijima koji osporavaju odnosno negiraju neke zavjere ili propagatore teorija zavjera, jer samim neučestvovanjem u propagiranju zavjera bivaju proglašeni dijelom neke zavjere.

Kao posljedica politizovanih teorija, možemo imati i pritisak prema pripadnicima društvenih i političkih manjina.

Posljednih godina jedna od najaktualnijih tema jeste antivakcionalna teorija zavjera, koja može doprinijeti širenju epidemija davno iskorijenjenim bolestima. Ukratko poželjna funkcija teorija zavjere i medijima je zabava, ali i iskorištavanje kontroverznih događaja u svrhu pisanja članaka.

Ecov roman *Nulti broj* sugerira da talijanski politički argumenti o odgovornosti i krivici sežu još u Drugi svjetski rat. Sjena Musolinija u potpunosti dominira talijanskim događajima od 1945. pa sve do danas. To je ono što u romanu i smeta Braggadaciu, koji je prikazan kao

paranoik, ali kroz čiji lik Eco kritikuje vlast i politiku Italije. Braggadacia teoretisanje zavjere dovodi do smrti, što je možda i Ecova poruka u romanu.

U tekstovima teoretičara zavjere prisutni su tragovi informativnog članka i komentara autora. Pretpostavka čitaoca jeste da je teorija zavjere istinita, jer autor opisuje događaje, situacije i priču od početka do kraja uključujući dokaze i činjenice. Ono što dominira u tim tekstovima jesu autorovi komentari i subjektivni pristupi, koji su veoma prisutni, stoga vrlo lako možemo doći do autorovog mišljenja.

Iz svega navedenog dolazimo do zaključka da je glavna svrha teorija zavjere u medijima zabaviti i privući pažnju čitaoca kako bi se privukla pažnja potrošača medija. Noviji mediji igraju ključnu ulogu u rastućoj popularnosti teorija zavjere, jer ljudima daju mogućnost razmjene ideja. Treba naglasiti da je vjerovanje u teorije zavjere ambiciozno i odlučno, naročito danas kada su događaji plodno tlo za razvoj zajednice teoretičara zavjere.

Krajnji cilj stvaranja teorije zavjere jesu emotivne reakcije poput straha, bijesa, empatije.

Vjerovali ili ne u istinitost teorija, svi vjeruju u mogućnost postojanja istih tako da podjednake posljedice ima, kako na one koji joj se priklanjaju, tako i na one koji u nju ne vjeruju.

Ozbiljan problem nastaje onda kada teorije zavjere prenose ozbiljni mediji, intelektualci, pa čak i obrazovne institucije.

## 5. Poetika postmodernizma

Kako bih mogla pisati o poetici postmodernizma, najprije je potrebno učiniti distinkciju tog pojma od pojma postmoderne.

Naime, postmoderna obuhvata kulturu, filozofiju, politiku utkanu u svijest pojedinca i određuje jedan novi odnos i definiciju stvarnosti, dok je postmodernizam rezultat tog postmodernog društva.

O postmodernizmu u književnosti, kako piše Solar, *možete govoriti kako god hoćete, jer što god imate na umu kad kažete postmodernizam, označili ste neki književni fenomen o kojem se sigurno može raspravljati.*<sup>29</sup>

U postmodernizmu stilovi pisanja su različiti, pa tako možemo reći da u njemu vlada stilski pluralizam, što je i tipično za ovo razdoblje gdje je prisutan taj originalan i nesvakidašnji način izražavanja.

---

<sup>29</sup> Milivoj Solar. *Laka i teška književnost*. Zagreb: Matica hrvatska, 2005., str.23

*Postmoderno stanje uma obilježava misao kako velike priče više nisu vjerodostojne.*<sup>30</sup>

To znači da se naše poimanje stvarnosti zapravo određuje onako kako percipiramo stvarnost, stoga su događaji podložni različitim tumačenjima koja zavise od ugla iz kojeg se posmatraju. Ne možemo reći da se postmodernizam odriče nekog književnog razdoblja, nego naprotiv uzima od svakog po nešto i stvara novi i unikatni stil izražavanja. Tako da djela nastala u ovom periodu su mnogo jednostavnija i pristupačnija širem čitateljstvu, s tim da u njima pronalazimo intertekstualnost, intermedijalnost, metatekst.

Jedna od odlika romana postmoderne književnosti jesu i likovi koji su svoljevoljno samokritični, a iz te samokritike proizilazi ironija koja je sveprisutna u romanima ovog perioda. Iako većina protivnika postmodernizma tumači ironiju suštinski neozbiljnom, Linda Hutcheon u *Poetici postmodernizma* navodi kako je to greška i pogrešno razumijevanje kritičke moći dvoglasja.

*Kao što je, za svoju historiografsku metafikciju i za svoje semiotičko teoretisanje, rekao Umberto Eco; „igra ironije“ na složen način povlači za sobom ozbiljnost cilja i teme.*<sup>31</sup>

U ovom dijelu rada, akcent će biti na književnom periodu kojem pripada roman *Nulti broj*, a to je postmoderni period, pa ću navesti opšte karakteristike postmodernizma i kroz primjere ih prikazati u romanu.

Postmodernizam u književnosti, prema Lindi Hutcheon, *obilježava "historiografska metafikcija", koja istovremeno i upisuje i osporava konvencije.*<sup>32</sup>

Postmoderni tekstovi propituju granice između fikcije i stvarnosti, a samim tim i između života i umjetnosti. Pored problematiziranja granice između stvarnosti i fikcije, postmodernizam također problematizira i unutrašnje granice fikcionalnog svijeta.

Roman *Nulti broj* prepliće trivijalnu kriminalističku fabulu sa filozofskom problematikom.

Milivoj Solar navodi da u kanon postmodernizma ulaze i znanstveni ili filozofski tekstovi, kao i svakidašnji tekstovi i tekstovi koji pripadaju masovnoj komunikaciji, te dodaje da se o postmodernizmu ne može govoriti na način na koji se govori o ostalim umjetničkim epohama, jer on ne pravi razliku između visokog i trivijalnog, pa je sam proces kanonizacije problematičan, naprotiv koristi konvencije i jedne i druge književnosti, sa velikom dozom ironije.<sup>33</sup>

---

<sup>30</sup> Jean-Francois Lyotard. *Postmoderno stanje*. Zagreb: Ibis grafika, 2005., str. 47

<sup>31</sup> Linda Hutcheon. *Poetika postmodernizma : istorija, teorija, fikcija*. Novi Sad: Svetovi, 1996., str.75

<sup>32</sup> Nino Raspudić. *Slaba misao – jaki pisci: postmoderna i talijanska književnost*. Zagreb: Naklada Jurčić ; Mostar: Udruga građana „Dijalog“, 2006., str. 117-118

<sup>33</sup> Milivoj Solar. *Laka i teška književnost*. Zagreb: Matica hrvatska, 2005., str. 23

Glavni lik Kolona koji je ujedno i narator, sa ironijom nam pokazuje ropstvo talijanskog novinara i intelektualca Vimercatea, koji je model moćnika koji zanemaruje slobodu pisane riječi. Kroz opis takvog lika, Eco je ujedno i prikazao probleme medija, njihovo vlasništva, gdje su sami političari često vlasnici istih, tako što su najčešće oni autori napisanih vijesti.

Umberto Eco se u romanu bavi novinarstvom i to na satiričan i ciničan način.

*Nulti broj* je roman čije ću primjere navesti, te prikazati na koji je način Eco, koristeći elemente i trivijalne i ozbiljne književnosti, stvorio vrijedno književno djelo.

U okviru novinarskog trilera *Nulti broj*, prikazana je sva moć manipulacije novinarskom strukom kroz osamnaest poglavlja koja su naslovljena datumom i danom u sedmici, a predstavljaju novine za nisku čitateljsku pismenost.

Kroz roman, Eco propituje etičnost novinara, ali provlači i pitanje koliko čitatelji novina filtriraju pročitano. On ujedno na satiričan način prikazuje savremenog čovjeka i problem manipulacije i zloupotrebe informacija, te uz satiru uspijeva nasmijati i zabaviti čitatelja, kroz ovu jednostavnu radnju.

Interpretativni odnosi koje čitatelj uspostavlja sa tekstom na ironičan način su personificirani u liku protagoniste Braggadacia, koji je ujedno i istražitelj.

Važno obilježje postmodernizma jeste pitanje vjerodostojnosti podataka iz prošlosti, pa je iz tog razloga i čitateljima uskraćena spoznaja stvarne istine.

Roman *Nulti broj*, na satiričan način, prikazuje konstrukcije naše prošlosti i sadašnjosti i činjenicu da sve prihvatamo onako kako nam je prezentovano, bez dodatnih sumnji i pitanja. Prikazuje kako se historija tumači, ne onako kako se dogodila, već u skladu sa potrebama i predstavljanjima trenutne vladavine, a ono što nije izašlo u medijima, konkretnije u novinama, zapravo se nije ni dogodilo.

Jasno vidimo da je Eco napisao roman, koji bi čitatelj trivijalne književnosti, slijedeći fabulu, mogao pročitati kao kriminalistički roman, dok bi s druge strane čitatelj ozbiljne književnosti shvatio kao uvjerljivu i tačnu analizu novije historije, mračnu stranu medijske politike, sa mnogo literarnih, umjetničkih i historijskih referenci globalne kulture.

Trivijalnu književnost karakteriše jednostavan stil i jezik koji je lako razumljiv i najčešće povezan sa svakodnevnom komunikacijom, a u romanu *Nulti broj* jezik romana je jednostavan i lagan za praćenje.

Postmodernizam dovodi u pitanje i vjerodostojnost podataka iz prošlosti, te postaje veoma važno obilježje pripovijedanja.

Stoga, postmodernizam nije poetika koja određuje jedno značenje, nego obuhvata razne vrijednosti, pretpostavke i stilove.

U romanu je svakako prisutan i metatekst sveznajućeg novinarskog „uma“, tako da uočavamo kako se tačno zna šta čitatelj misli, očekuje i želi.

Kao još jedno od obilježja postmodernizma, koje navodi Hutcheon, jeste to da se povijesni junaci miješaju s fikcionalnim likovima.<sup>34</sup>

Ako analiziramo postmodernu u Italiji, možemo vidjeti dvostruko značenje, a to je simultano javljanje postmodernih fenomena u različitim oblastima, od objavljivanja teorijskih i književnih djela, promjene medijskog stanja, dok sa druge strane vidimo doprinos talijanske kulture svjetskoj postmodernoj umjetnosti i teoriji.

*Postmoderna proza u prvi plan je dovela svoju vlastitu tekstualnost, iz koje nestaje autoritativni glas sveznajućeg naratora i započinje jedna jezička igra, u kojoj riječi svoja značenja priskrbuju isključivo u međusobnim relacijama, a ne u odnosu na neku preegzistentnu realnost.*<sup>35</sup>

Jedna od važnih karakteristika postmodernizma jeste i hipertekst koji predstavlja tzv. razgovor između tekstova.

Roman *Nulti broj* je hipertekstualiziran, a to je pokazano kroz prikaz talijanskog društva koje je sagledano iz više perspektiva, iako je na kraju romana prikazano kako nema izlaza iz mračnog svijeta. Dakle, s jedne strane je prikazana priča o ucjenjivačkom novinarstvu u uvjetima jednog dotrajalog i moralno narušenog društva, s kojom se ozakonila korupcija i politički kriminal. S druge strane, tu je medijski manipulirana histerija tog istog društva koja će tumačiti senzacionalno otkriće da Benito Mussolini zapravo i nije ubijen, iz čega se automatski raspliće specifična talijanska spirala zla.

Ovako ispričana priča poslužila je Ecu za društvenu kritiku današnje medijske scene i to konkretno one talijanske na kojoj je sprega kriminala, medija i politika brutalnija možda nego igdje drugo.

Teoretičarka Julija Kristeva, uvela je pojam „intertekstualnost“ što u književnoj teoriji označava pojam za odnose među tekstovima. Ona navodi kako se svaki tekst može tumačiti sa dva nivoa i to prvo povezujući autora i čitatelja teksta, dok drugo tumačenje povezuje tekst sa drugim tekstovima.<sup>36</sup>

U Ecovom tekstu je specifično to što iskazuje mnoštvo stvari, ali istovremeno samo je jedna tema. On je zapravo svoju kritiku pretvorio u priču i dao joj književni tonaliteta, pa se na taj

---

<sup>34</sup> Linda Hutcheon. *Poetika postmodernizma : istorija, teorija, fikcija*. Novi Sad: Svetovi, 1996., str. 76

<sup>35</sup> Zdenko Lešić. *Teorija književnosti*. Sarajevo: Sarajevo Publishing, 2005., str. 509

<sup>36</sup> Julija Kristeva. *Teorija na intertekstualnosti*. Skopje: Kultura, 2003., str. 295



način medijska stvarnost otkriva tokom sižea, ali i u sučeljavanju različitih likova, njihovih interesovanja i djelovanja.

Sa naratološkog gledišta mogu se prepoznati poznate teme koje je Eco koristio i u romanima *Fukoovo klatno* i *Praško groblje*, posebno po tome što je koristio intertekstualna ponavljanja, samoparodiju i autobiografske aluzije.

*Ecovi romani su hibridne konstrukcije kojom njegova fikcija kazuje diskurzivni kontinuitet semiotičke teorije. Redovno su višeznačni zato što se zasnivaju na ustaljenim intertekstovima teorijskih postulata, i na intertekstovima različitih književnih, historijskih, naučnih, teoloških i filozofskih djela, od kojih je svaki različit, a svi su, u suštini, sinonimi problem značenja.*<sup>37</sup>

## 6. Mediji i teorija zavjere u romanu *Nulti broj*

Umberto Eco nije samo jedan od temeljnih pisaca, nego je i jedan od ključnih intelektualaca 20. stoljeća. Nije potrebno detaljno govoriti o njegovim doprinosima iz oblasti književnosti i semiologije, kao i o uticaju njegovog rada na mnoge generacije i čitaoce.

Takav slučaj je i sa njegovim posljednjim romanom *Nulti broj*, koji je imao veliki odjek u čitalačkim krugovima, gdje prepoznamo Ecov intelektualni standard u pisanju.

Mogle bi se napraviti različite paralele sa njegovim prethodnim romanima, a najbliže je povezan sa romanom *Fukoovo klatno*, kako zbog sličnosti u temi i narativnoj tehnici, tako i zbog sličnosti između likova koji se pojavljuju u oba romana.

Radnja romana *Nulti broj*, smještena je u novinskom uredništvu u Milanu, 90-tih godina.

Roman ima dvjesto osamnaest stranica i počinje od preciznog datuma, subote 6. juna 1992. godine, pa unazad, a priča se odvija u mjesecu aprilu i maju iste godine.

Protagonistu, štreberskog novinara po imenu Kolona, naziva čudan lik, Simei, koji mu nudi da bude pisac duhova za knjigu koja priča priču o hipotetičkim novinama.

Od *Sutra*, koje u stvarnosti nikada neće izaći, mora se pripremiti dvanaest brojeva, jedan mjesečno, koji pokazuju novo / drugačije gledište o aktuelnim događajima, tako da ne ometaju projekte moćnog poduzetnika Commendatore, finansijera poduzeća koje ipak mora ostati anonimno, koji bi želio ući u krug nacionalnog izdavaštva.

---

<sup>37</sup> Edin Pobrić. *Univerzum simpatije: od slučaja do nužnosti : književni i književno-teorijski diskurs Umberta Eca*. Sarajevo: Connectum, 2010., str. 7

Zanimljiva činjenica je da se radnja romana događa 1992. godine u Italiji, a to je ujedno i godina kada se pojavljuju nove tehnologije i neizvjesnost novinarske budućnosti, viđene kao vrsta kanibalizma između medija. Događaji su smješteni u redakciji budućih novina.

Uobičajene novine pišu vijesti o jučerašnjim događajima, jedini *Sutra* piše o sutrašnjim, što novine i čini primjerom „lošeg novinarstva“.

Kako živimo u vremenu kada je svima sve lako dostupno, te je jako teško ograničiti istinite informacije od lažnih, Eco u romanu *Nulti broj* prikazuje moć medija nad ljudima, te kako se iz plasiranih neistina razvijaju tračevi i teorije zavjera. Uzimajući u obzir historijske činjenice, Eco razvija poprilično realističnu priču. *Na formalnom nivou roman drži u napetosti konvencije historijske fikcije. Jedna od njegovih glavnih narativnih koncepcija vezana je za pitanja i odgovore, odnosno izbjegavanjem zatvorene cjeline.*<sup>38</sup>

Okosnicu romana čini jedna prilično jednostavna i kratka priča o novinarstvu i svijetu u kojem živimo, protkana mračnim svijetom medijske politike i teorijama zavjere, analizirajući noviju italijansku historiju.

U knjizi *Univerzum simpatije*, Edin Pobrić naglašava da je i danas (iako u Italiji nema više rata) teško odvojiti istinu od laži, stvarno od imaginarnog, suštinu od privida, važno od nevažnog. Miješajući ta dva diskursa – prošlost iz perioda Drugog svjetskog rata i aktuelnu sadašnjost – *enciklopedijsko znanje će se na Ecovog junaka obrušiti kao roj pčela na bespomoćnu žrtvu, koje posredno sugerije sve one žrtve nove internet kulture.*<sup>39</sup>

Razdoblje fašizma i oslobađanja zemlje je priča koja se provlači kroz roman, a u svrhu potrage za izgubljenim identitetom junaka, ali i čitaoca.

Sa naratološkog gledišta mogu se prepoznati poznate teme koje je Eco koristio i u romanima *Fukoovo klatno* i *Praško groblje*, posebno po tome što je koristio intertekstualna ponavljanja, samoparodiju i autobiografske aluzije.

*„Ecova intertekstualnost može se shvatiti kao sadržajno-formalni postupak kojim se popunjava praznina između prošlosti i sadašnjosti čitaoca, a sama prošlost u romanima sada biva ispisana u novom kontekstu.“*<sup>40</sup>

Isprepliće se osnovno vrijeme teksta i vrijeme podtekstova i na taj način interstekst razbija historijsko-biografsku projekciju vremena.

U romanu *Nulti broj* intertekst historije i fikcije zauzima paralelan status u parodijskoj preradi tekstualne prošlosti i svijeta i literature. Naime, upotrebom intertekstualnih i metatekstualnih

---

<sup>38</sup> Edin Pobrić. *Univerzum simpatije: od slučaja do nužnosti : književni i književno-teorijski diskurs Umberta Eca*. Sarajevo: Connectum, 2010., str. 154

<sup>39</sup> *Ibid.*, str. 99

<sup>40</sup> *Ibid.*, str. 111

odnosa miješaju se različiti diskursi (fikcije, historije, kritike) čime se dovodi u pitanje naracija, pripovijedni nivoi, a primarno mjesto zauzimaju „podtekstovi“ i uspostavljaju simultano odvojene razvoje sižea.

U knjizi *Univerzum simpatije* Edin Pobrić govori o romanu *Tajanstveni plamen kraljice Loane* i to da se Eco odmiče od svoje ustaljene sheme u kojoj čitaoca najprije upoznaje sa historijskom podlogom.

*Fabula romana Tajanstveni plamen kraljice Loane je vrlo jedostavna (što ne znači da je to i siže). Ovo je prvi roman u kojem Eco napušta ustaljenu shemu u kojoj čitaoca „prvih stotinjak stranica“ vodi kroz jednu pravu inferencijsku pripovjedačku šumu historijskih ili nekih drugih podataka, tražeći od njega izvjesni napor kako bi dobio zasluženu fabularnu stvarnost. Već na prvim stranicama ovog „ilustrovanog romana“ Eco nas uvodi u labirint sjećanja u čijem se središtu nalazi čovjek koji je izgubio pamćenje i koji pokušava da rekonstruiše na osnovu različitih kognitivnih procesa semioze svoju egzistenciju.<sup>41</sup>*

Možemo napraviti poveznicu sa romanom *Nulti broj* u kojem je fabula romana također vrlo jednostavna, iako ne uranja u daleku prošlost već se okreće novijoj talijanskoj historiji.

Priča je dobro struktuirana od početka do kraja, iako zaplet nije dovoljno zaintrigiran, nego je pojednostavljen pokušaj prikaza društva.

Narativna struktura je bespriječna sa svojim glatkim i duhovitim jezikom i prenosi ideju društva u kojem je *fair play* samo iluzija. Čitatelja kroz roman vodi jezička, formalna, historijska i kulturna ironija koju Eco koristi kao instrument za govor o današnjoj Italiji.

U odnosu na većinu Ecovih romana sa obilnim i detaljnim narativima, *Nulti broj* se više može okarakterisati kao vježba stila bliža njegovoj semiotičkoj i tekstualnoj analizi, nego pripovijednom romanu. Stil pisanja koji je prisutan u romanu sa struktuiranim jezikom nije nimalo lagan zadatak, potrebno je veliko iskustvo i majstorstvo kakvo samo Eco ima. Parodijom poštenog novinarstva i njegove etike, Eco nudi žestoku sliku posljednjih dvadeset i pet godina u Italiji, kroz narativnu strategiju pripovijedanja unazad, stvarajući historijsku odsutnost, stoga on uspijeva premjestiti gledište tako da istakne medije, kulturu, politički koncept Italije, a time pokreće i igru prepoznavanja kod čitatelja i njegovog novijeg historijskog sjećanja.

*Kako na formalnom nivou, tako i na sadržajnom, Eco semiozički isprepliće periode ljudske civilizacije, gdje će prošlost i savremenost postati lice i naličje ogledala ljudske spoznaje. Propaganda danas, za razliku od četrdeset godina prošlog stoljeća, ima još šire mogućnosti*

---

<sup>41</sup> Edin Pobrić. *Univerzum simpatije: od slučaja do nužnosti : književni i književno-teorijski diskurs Umberta Eca*. Sarajevo: Connectum, 2010., str. 93

za područje djelovanja. One se ogledaju kroz napredak u oblasti tehnologije koji su donijeli kompjuteri, sateliti i televizija.<sup>42</sup>

Brojne veze teorija zavjere raširene su kroz nekoliko poglavlja, dok su intrige događaja vezanih za laž i zavjeru komplicirane, te je priča poprilično linearna. Stoga, Bragadaćio karakteriše suštinu novina da ne služe za širenje, već za prikrivanje vijesti.

*Bragadaćio me šćepao za ruku tako jako da sam na jedvite jade uspio da je istrgnem: „Izvini“ rekao je, pazi sada: Musolinija su ljudi koji su ga poznavali posljednji put vidjeli onog popodneva kada je prisustvovao sastanku kod nadbiskupa. Od tada je putovao sam, sa šaćicom najbližih saradnika, a od trenutka kada se priključio njemačkom konvoju, a potom i uhapšen od strane partizana bio je u kontaktu sa ljudima koji ga nikada nisu upoznali lično i koji su ga znali samo sa fotografija i iz propagandnih filmova. Dakle, ćovjek na trgu Loreto, ćovjek koga je Valerio ubio nije bio Musolini.*<sup>43</sup>

Jednu od većih teorija zavjere je smatrao i slučaj Moro, jer navodno samo mjesec dana nakon što je izabran za papu, misteriozno umire Albino Lućani. Tvrđili su da je uzrok smrti bio infarkt ili možđani udar, ali Bragadaćio postavlja pitanje zašto su onda iz njegove sobe nestali svi lićni predmeti, naoćale, papuće, sveska i flašica efortila koju je koristio zbog niskog pritiska?

*Jalop sumnjići šest osoba za ubistvo: Vijoa, kardinala i nadbiskupa Ćikaga Džona Kodija, Marćinkusa, Sindonu, Kalvija i nezaobilaznog Velikog Majstora lože P2, Lića Đelija. Ali, obrati pažnju da su ti isti ljudi povezani i sa drugim pričama, a Vatikan je bio upleten u spasavanje i skrivanje Musolinija.*<sup>44</sup>

Početak romana prati Milano ranih 90-tih godina, gdje kontroverzni biznismen osniva novine pod nazivom *Sutra*, koje neće služiti za informisanje nego samo kao ucjenjivaćki materijal i sredstvo za manipulaciju.

To zaključujemo iz urednikovog predstavljanja novina, njegove prezentacije i upoznavanja ćlanova redakcije sa sadržajem novina.

U svom uvodnom izlaganju, on kritikuje dosadašnje novine koje prenose jućerašnje događaje, smatrajući da te novine iznose događaje koje već znamo i za koje smo već ćuli na televiziji, tako da je to razlog zbog kojeg se novine slabije prodaju.

*Sada su dnevne novine osuđene da sve više liće na nedjeljni ćasopis. Pisaćemo o onome što bi moglo da se dogodi sutra, objavljivaćemo analitićke ćlanke, dodatne istrage, neoćekivane*

---

<sup>42</sup> *Ibid.*, str. 99

<sup>43</sup> Umberto Eco. *Nulti broj*. Podgorica: Nova knjiga, 2015., str.43

<sup>44</sup> *Ibid.*, str. 137

prognoze... Daću primjer. U četiri eksplodira bomba i to sutradan već svi znaju. E, pa lijepo, mi ćemo od četiri do ponoći, prije nego što list ode u štampu, morati da iskopamo nekoga ko tvrdi nešto potpuno novo o mogućim krivcima, nešto što još ne zna ni policija, i da sastavimo scenario događaja izazvanih tim atentatom koji će se odvijati tokom narednih nedjelja.<sup>45</sup>

On smatra da novine trebaju da prave vijesti koje će plasirati između redova, iznoseći svoje mišljenje o čitaocima koje smatra neintelektualcima koji ne čitaju knjige, te da se iz tog razloga ne treba posvećivati pažnja kulturnim dešavanjima i da takve događaje, eventualno, treba prikazivati kroz intervju.

Ukoliko je u pitanju neka knjiga, Simei smatra da je dosadno pisati o sadržaju i kritičkom osvrtu, te da akcenat treba da bude na autoru i njegovim slabostima i iščašenim ličnostima, kako ih on naziva.

Okosnicu romana *Nulti broj* čini laganje, te se koristi kao neka vrsta normativnog prikaza koja u prvi plan stavlja i problematizira laž. U romanu ta laž se svodi na laganje na politiku, moć, moral, a sve u svrhu ostvarivanja vlastitih ciljeva.

Sama radnja romana, kako je već rečeno, smještena je u redakciji časopisa *Sutra*, a taj projekat pokreće i finansira povjerenik Vimercate, u čijem vlasništvu se nalazi televizijski kanal i desetak časopisa, te je uz to i vlasnik lanca hotela.

Njegov cilj i namjera jeste da ucjenjivanjem članova visokog društva, preko novina, dođe do pozicije među njima i uđe u njihov povlašteni krug.

Redakcija ne iznosi činjenice iz stvarnosti i stvarna dešavanja, nego prerađuje već prikazane vijesti i to raznim tehnikama i načinima, a sve u svrhu što boljeg prikaza vijesti. Pri tome se može vidjeti retorička manipulacija koja se vješto prikazuje, bez dodatnih opterećenja što nije realistično, nego se sa cinizmom predstavlja kao stvarnost.

Novine na kojima su radili, bez ambicije da naprave kvalitetne novine ili u najgorem slučaju da ikada i izađu u javnost, su zapravo novine u kojima je laž i manipulacija konstitutivni element. Tako da ključni metod te manipulacije bi trebalo da bude vješto upravljanje informacijama.

Većinu priče pokrivaju nadrealni razgovori koji se dešavaju na svakom sastanku novinara. Oni rade i pišu pod budnim okom Simeija koji često intervenira sa svojim proračunatim prijedlozima i zamjerkama kad god razgovor krene prema objektivnom novinarstvu.

Priču nam pripovijeda, u prvom licu, lik Kolona koji je propali student i novinar, a kojem dolazi lik Simei sa ponudom da pripreme objavljivanje dnevnog lista *Sutra*.

---

<sup>45</sup> Umberto Eco. *Nulti broj*. Podgorica: Nova knjiga, 2015., str. 27

Sa tim prijedlogom dolaze i do dogovora, tako da Kolona postaje pomoćni urednik, dok Simei, kao tvorac ideje postaje glavni urednik i okuplja tim od šest novinara, koji će pisati o onome što se već dogodilo, ali sa zaokretom i o onome što se nikada nije dogodilo, a moglo je.

Također, oni će pripremati lažne intervjuje i kompromitirajući dosije, te će sastaviti vijesti koje sadržavaju mišljenja i vrlo malo činjenica koje bi mogle utjecati na ljude.

Novine se zovu *Sutra* zbog namjere da ostanu podalje od dnevnih vijesti, a u korist sutrašnjih priča. Ukratko, oni će nesvjesno doprinijeti mutnim novinama punim insinucija, poluistina, tračeva, ucjena i dezinformacija koje ulijevaju sumnju, strah i paranoju.

Vrsta novinarstva kojom se bavi ova redakcija nije u skladu sa ponašanjem i etikom profesije. Simei i Kolona unajmljuju tim za izmišljanje i prepravljavanje vijesti, te dostižu najviše nivo moći u Italiji.

To je štampa koja se služi političkim i ekonomskim interesima, manipulirajući strukturom vijesti ili činjenica, formiranjem mišljenja i transformacijom stvarnosti u javnosti.

Kolona je prosječni 50-godišnji novinar koji sanja da će jednog dana napisati važnu i uspješnu knjigu. On je intelektualac i samoodređeni gubitnik, koji nije završio fakultet, izlazi iz propalog braka, pokušavajući preživjeti kao prevodilac. Nekada je sanjao i o pisanju bestselera, ali je umjesto toga postao pisac duhova za autore detektivske fantastike.

On se prihvata posla mentora i vođe tima, ne otkrivajući skriveni dnevni red novina niti činjenice da će ih ikada objaviti.

Osnivanje novina će idealno poslužiti kao ucjenjivački materijal, jer im je i namjena takva.

U skladu sa sadržajem i namjenom novina zaposlena je grupa neprofesionalaca i amatera sa margina medijske i izdavačke djelatnosti, koji su se nadali da će im to biti idealna prilika da se dokažu i izađu iz anonimnih okvira novinarstva u kojima su bili.

Velikodušna novčana naknada tjera nesigurne novinare da prihvate posao, čak i ako je odmah jasno da ulozi i ograničenja formiraju članke koji će biti nedosljedni, ako ne i beskorisni.

Većina priče pokriva nadrealne razgovore koji se dešavaju na svakom sastanku novinara.

Likovima u romanu nedostaje određeni unutrašnji život, a mnoge scene su predstavljene kao predavanja sa dugim monolozima koje unose ideje ili nagađanja bez mnogo dramatičnosti.

Pored glavnog urednika Simeia, koji je okupio novinare i koji su prihvatili taj angažman za realizaciju novina *Sutra*, jedino glavni lik Kolona, koji je ujedno i pripovjedač, zna pozadinu priče i stvarni razlog osnivanja ovih novina. Stoga, jedino iz dijaloga između Simeia i Kolone čitaoci imaju stvarnu sliku situacije i dešavanja, tako da Eco, kroz njihove razgovore, čitaocima predočava stvarnu sliku, bez iskrivljenih činjenica.

Tim od šest novinara ima zadatak da piše o onom što se već dogodilo, ali sa zaokretom i o onome što se nikada nije dogodilo, ali moglo se dogoditi. Oni će, također, pripremati lažne intervjuje i komprimitirajući dosije, te će pisati vijesti koje sadržavaju mišljenja i vrlo malo činjenica, koje bi mogle utjecati na ljude. Ukratko, oni će nesvjesno doprinijeti mutnim novinama punim insinucija, poluistina, tračeva, ucjena i dezinformacija koje ulijevaju sumnju, strah i paranoju.

Ostatak novinskog tima je i Maja Frezija, tridesetogodišnja djevojka, čudnog ponašanja koje je Braggadacio okarakterisao kao autizam, smatrajući kako ona ne može da shvati tuđe tačke gledišta, misleći kako svi razmišljaju kao ona.

Maja je do tada radila samo za tračarske časopise, stoga pristaje na ovu ponudu, nadajući se da je konačno dobila priliku da se okuša i pokaže u radu u ozbiljnoj novinskoj kući.

Tokom realizacije i uputa o sadržaju novina i raspodjeli poslova, za Freziju su odvojili horoskop smatrajući da je to prva stvar koja će čitaocima zanimati, jer je to kutak koji ih zabavlja, tako da su joj sugerirali da, u pisanju horoskopa, u obzir uzima samo pozitivna predviđanja, kao i predviđanja koja važe za svaku starosnu skupinu.

*Zapravo, gospodice Frezija, evo prvog zadatka za vas. Prelistajte malo novine i časopise koje objavljuju horoskop, izvucite nekoliko najčešćih obrazaca. I uzmite u obzir samo pozitivna predviđanja. Ljudi ne žele da pročitaju da će idućeg mjeseca umrijeti od raka. I sastavite predviđanja koja važe za svakoga. Hoću da kažem da šezdesetogodišnja čitateljka ne bi prepoznala sebe u najavi da će sresti mladića koji će biti ljubav njenog života, ali ako proreknete, šta ja znam, da će se rođenima u znaku Jarca tokom narednih mjeseci dogoditi nešto lijepo što će ih usrećiti, to važi za svakoga, za tinejdžera, ako ikada bude čitao naše novine, za matorku, kao i za knjigovođu koji žudi za povećanjem plate.<sup>46</sup>*

Lučidi je lik za kojeg se sumnja da je u dosluhu sa obavještajnim službama. Simei je od početka znao da Lučidi radi za obavještajnu službu i da je novinarstvo za njega bilo samo paravan, međutim, to mu nije predstavljalo problem, jer vijesti do kojih je dolazi, o špijunirajući druge, itekako su bile od koristi za sadržaj u novinama koji je bio interesantan za čitaocima.

Lik čija će smrt biti misteriozna jeste Bragadočo, koji se bavio samo skandaloznim vijestima i otkrićima. Pored toga izučavao je i teorije zavjere koje je povezivao i dijelio sa članovima redakcije, sve do trenutka kada je ubijen na ulici.

---

<sup>46</sup> Umberto Eco. Nulti broj. Podgorica: Nova knjiga, 2015., str. 50

Braggadocio je svoje veliko znanje i interesovanje prema teorijama zavjera, naročito prema italijanskoj i poslijeratnoj evropskoj historiji, dijelio sa Majom, koja ga je sa velikim oduševljenjem i interesovanjem pomno slušala i usvajala.

Svoje znanje o teorijama zavjere je najčešće pričao u krčmama, ispijajući vino. Tako bi pričao o slijetanju Amerikanaca na Mjesec, o sumnjama kako je sve snimano u studiju.

Pričao je i o Zaljevskom ratu, o sumnjama da li se stvarno dogodio ili su samo prikazani arhivski snimci.

Istraživao je i Musolinijevu smrt i otvoreno sumnjao da ga nisu ubili talijanski antifašisti, nego da je spašen u poznatim vatikanskim kanalima, koji su vodili do Argentine ili čak da je ostao živjeti u Italiji, unutar vatikanskog grada, kao skromni i nezamjetni svećenik, a da je na trgu u Milanu visilo tijelo njegovog dvojnika. Potom, govorio je o skrivenim akcijama CIA-e za vrijeme Hladnog rata i ubistvima u talijanskoj politici.

Smatrao je kako se živi u laži i kako se svakodnevno ljudi obmanjuju i upravo iz toga je i proizašla njegova sumnja i nepovjerenje u sve događaje koji su historijski važni.

Stoga je odlučio da se posveti poslu novinara koji će se baviti samo razotkrivanjem zavjera, a novine *Sutra* su mu bile jedina nada da je našao mjesto gdje će njegova otkrića biti ozbiljno shvaćena. Njegov krajnji cilj je bio da se iz novina izrodi knjiga.

Međutim, njegova sudbina i smrt, zapravo ukazuju na medijsku stvarnost koja je ravnodušna i površna i koliko se zapravo sve brzo zaboravlja.

Prateći razvoj i dešavanja u romanu dolazimo do zaključka da je razlog osnivanja tih novina zapravo vlasnikovo idealno oružje za ucjenjivanje moćnijih i ulaznica za povlašteni krug moćnika i bogataša.

Svjesni smo činjenice da novinarstvo ima temeljnu ulogu u izgradnji društvene stvarnosti, jer veliki dio informacija koje konzumiramo iz društva i svijeta upravo dolazi iz medija.

U početku pratimo rad redakcije fiktivnog dnevnog lista *Sutra*, za koji i njegov glavni urednik zna da nikada neće izaći i ugledati svijetlo dana.

Uprkos tome svi uposleni u redakciji svakodnevno vrijedno rade na uređenju časopisa kako bi svih dvanaest nultih brojeva na vrijeme bili završeni.

Kroz cijelu radnju u novinskom uredništvu prožima se ljubavna priča između mlade i entuzijastične novinarke Maje i pripovjedača Kolona, neostvarenog pisca i novinara.

Sa druge strane prikazan je iskusni novinar kroz lik Braggadacia koji pokušava pronaći dokaze za vlastitu teoriju zavjere, uz koju bi dokazao kako Mussolini nije strijeljan i ubijen od strane partizana, nego je izbjegao u Argentinu uz pomoć Katoličke crkve i Saveznika. Istraživao je i o tajnim organizacijama koje kriju političku scenu u Italiji i Evropi.



Sva njegova istraživanja u vezi sa teorijama zavjere dobivaju tragičan završetak, koji na kraju postaje materijal za kreiranje nove teorije zavjere.

Sve ovo pokazuje kako u samom sižeu dolazi do sukoba različitih likova koji su zaposleni u redakciji, tako da se sučeljavaju njihove ličnosti, stajališta i gledišta.

Kroz priču o novinskoj kući i njenom radu i uredništvu, možemo doći do jasnog zaključka o Ecovom stavu vezano za današnje medije koji se odnosi na javno mišljenje koje kreiraju mediji. Na taj način se stvara mediokritetska publika sa nedostatkom kulture, ozbiljnih i intelektualnih tema.

U pisanju romana *Nulti broj*, Eco je bio kritički naučnik medija. Naime, on je napravio panoramu u ovom djelu i to kao uticaj trenutne novinarske prakse zasnovane na tradicionalnom novinarstvu tj. približavanju koncepta istine sa modernim novinarskim praksama, poput lažnih vijesti. Eco kritikuje i aludira na loše novinarstvo, neobuzdanu moć medija, teorije zavjere, nedostatke historijske svijesti.

U ovom romanu doživljavamo Ecovu viziju savremenog društva i novinarstva. Naime, Eco bira novinarstvo kao najefikasniji žanr pisanja, baveći se laganjem koje predstavlja instrument znanja kao oruđe za razotkrivanje stvarnog stanja stvari i svijeta.

*Nulti broj* pokreće neke rasprave o novinarstvu, ali u izmišljenom okruženju. Svrha stvaranja novina je da ih Vimercate koristi protiv svojih neprijatelja. Na taj način Eco stimulira čitateljevu maštu i tumačenje jedne od glavnih karakteristika piščevih romana.

Do izražaja dolazi njegova omiljena tema kojom se bavi u većini svojih romana, a to je mračni svijet medijske politike i teorije zavjere, analizirajući na taj način moderno doba.

Eco prikuplja i spaja u cjelinu sve dobro poznate i manje poznate vjerske, egzotične i političke teorije zavjere koje je proučavao kao dio svog istraživanja srednjovjekovne evropske kulture i književnosti.

Teorije zavjere su posebno produktivne u ovoj dekonstrukciji, zbog činjenice da su po svojoj prirodi nestabilni, fluidni i prilagodljivi promjenjivim okolnostima u društvu. Zapravo, oni predstavljaju skladište nepovjerljivih historijskih činjenica i kao takvi nose sumnju u vlastitu valjanost, kao i valjanost tekstova zvanične historije.

Na jedan jednostavan način prikazuje nam koliko je sve u našoj svakodnevnicu određeno pričama i kako nam baš one kroje sudbinu, te na satiričan način povezuje novinarstvo i teoriju zavjera.

Parodija, ironija i samoironija, koje preovladavaju u ovom Ecovom romanu pomiješani su sa gorko-slatkim humorom.

Parodija proizilazi iz upotrebe anglizama u talijanskom jeziku, novinarskim klišejima, podmuklim načinima citiranja i općenito o praksi manipuliranja činjenicama. Takav primjer u romanu možemo izdvojiti kod Majinog čitanja između redova o braku i objavi pogreba, što donosi neko komično olakšanje apsurdnim sastancima. Ali, čak i ove zabavne strane, koje su pune ironije, jasno govore o dostavljanju šifriranih poruka.

Važnost i tehnike govorenja u šiframa, jedna su od Simeijevih nečuvenih lekcija o novinarstvu. Ovakvi primjeri pokazuju koliko se Eco sa lakoćom kreće od humora do ironije. Ukratko rečeno, Eco se zabavlja sa različitim oblicima humora ubačenim u grotesknu priču.

Na kraju postaje očito da su svi citati iz romana ironični. Riječi koje je Kolona izgovorio nakon smrti Bragadaccia<sup>47</sup> pune su gorke ironije koja se odnosi na nadrealne događaje i apsurdne uslove u kojima Talijani žive.

Eco koristi ironiju i sarkazam za opisivanje savremene novinarske prakse. Ono što je ironizirano u romanu *Nulti broj* jeste lažna vijest, koja dobrim govorom i bez novinarskog istraživanja utiče na čitatelje, koji ne mogu razlučiti šta je istina, a šta su glasine, te javnost vjeruje medijima kao ispravnim pružateljima informacija.

Historijske intrige koje obuhvataju veći dio romana su iz dokumentovanih događaja iz stvarnog života. Tako Bragadačo može potvrditi istinitost sudskih prijepisa i arhiviranih dokumenata. Na samom početku romana daje nam do znanja i prikazuje koliko su mediji moćno sredstvo u postizanju društvenih ciljeva i kako se radnja odvija taj utjecaj sve više dobiva na važnosti.

Mediji rastaču sve što dotaknu. Rastavljaju tradicionalne, stabilne grupe, klubove, korporacije i dr. i ponovo ih sastavljaju, dajući im vid javnosti. Održavaju stalno priticanje uzbuđenja i informacija.<sup>48</sup>

*Nulti broj* je predstavljen kao priručnik za loše novinarstvo i navodi na razmišljanje kada je u pitanju budućnost novinarstva. Eco nas upućuje i kroz naraciju nam omogućava da zapazimo da nije sve što se čita ili konzumira informacijski proizvod.

Vijesti i istine se preklapaju, kada su činjenice objektivno i jasno predstavljene društvu, u suprotnom postaju samo nulti broj.

Eco nas navodi na odlično promišljanje i opomene na veliku odgovornost koju imamo kada formiramo stavove na osnovu informacija dobivenih putem medija. Tematizira metode u kojima mediji iskrivljuju stvarnost proizvodeći svoju autentičnu verziju stvarnosti i prerađuju se prema sopstvenim interesima.

---

<sup>47</sup> Umberto Eco. *Nulti broj*. Podgorica: Nova knjiga, 2015., str. 206

<sup>48</sup> Jasmina Čelebić. *Teatralizacija medija*. Sarajevo : Intelinea, 2009., str. 66

Eco je izvanredan prije svega zbog upotrebe jezika, zbog precizne analize načina na koji novine manipuliraju informacijama, zbog ironije u horoskopima i čituljama koje financijski podržavaju novine, zbog viška hiperbola koje zloupotrebljava učestalost njihove upotrebe u tekstovima. Redakcije novina postaju predmet dobroćudnog sarkazma Umberta Eca. Brojne veze zavjere raširene su kroz nekoliko poglavlja. Dok se intrige događaja vezanih za laž i zavjeru komplicirane, priča je poprilično linearna.

Ostaviti čitatelju osjećaj dvosmislenosti, nešto je što Eco jako dobro radi u svim svojim romanima i niti jedno od njih nije katarzično ili utješno. Svi oni pružaju obilje znanja i informacija, te potiču istraživanje.

Eco u svim svojim romanima ne namjerava donositi zaključke niti govoriti o apsolutnim istinama, već se odlučuje dokumentirati, podsjetiti i uliti svijest.

Priča u romanu počinje i završava paranoičnim Kolonom koji se plaši da će biti „ušutkan“. Važno je zapaziti da su početna linija uvoda i završna linija ugrađene istom rečenicom: „*Jutros nije bilo kapanje vode.*“<sup>49</sup>

Konstruisao je roman o događajima koji su dio jučerašnje i današnje stvarnosti i zasigurno da to „sutra“ su stvari koje tek dolaze.

*Sutra je (kao što je govorila Skarlet O`Hara, znam da je opet u pitanju citat, ali odrekao sam se govora u prvom licu, te puštam druge da govore) novi dan.*<sup>50</sup>

---

<sup>49</sup> Umberto Eco. *Nulti broj. Podgorica: Nova knjiga, 2015., str. 9*

<sup>50</sup> *Ibid., str. 164*

## ZAKLJUČAK

Umberto Eco je, u romanu *Nulti broj*, odlično prikazao uticaj medija na naš život i novinarstvo kao profesiju, ali i teorije zavjere kojima smo svakodnevno izloženi i koje su nam konstantno servirane, upravo od strane medija.

Tema rada *Mediji i teorija zavjere – Umberto Eco: Nulti broj* je preispitivanje današnjeg svijeta, medija i politike iz jednog drugog ugla gledanosti.

U pomenutom romanu, Umberto Eco nastoji pokazati kako mediji u suštini ne prenose istinu i stvarnu sliku događaja, već služe isključivo za manipulisanje širokom društvenom masom, a najčešće polupismenim i mediokritetskim slojem društva kojem je i najlakše plasirati takvu vrstu vijesti.

Kolika je manipulativna moć medija i njihov uticaj na društvo, Eco prikazuje kroz lik Simeia, ujedno i urednika časopisa *Sutra*, kojem je cilj da ucjenjuje poznate biznismene i mijenja historijske činjenice.

U radu su ukazane sličnosti i povučena je paralela između današnjih medija i medija koji su tematizirani u romanu.

Problematizirano je koliko je zapravo i u našoj današnjici i svijetu oko nas, skoro sve određeno pričama, bez obzira bile one istinite ili ne.

Glavna ideja je konstantno odbacivanje događaja i dešavanja koja pozitivno utiču na ljudsku svijest, a plasiranje što više tabloida, crne hronike i otkrića o raznim vrstama nereda kako bi se privukao malograđanski stalež.

Eco naglašava kako je jezik u medijima čitalački i jednostavan, jezik koji hrani tabloidizirane medije, dok je jezik intelektualaca potpuno zanemaren.

Zapravo, glavnom uredniku časopisa i nije u interesu da napravi kvalitetne novine, on za cilj ima samo da napravi komercijalne novine, koje su zasnovane na laži i manipulaciji.

S druge strane, što je plasirano kroz medije jeste i teorija zavjere koju nam savršeno prikazuje lik Braggadacia, novinara časopisa *Sutra*, čime pomaže da dođemo do spoznaje kako velike laži stvaraju historiju.

Cilj rada je zasnovan na temeljnom istraživanju medija, kako u romanu, tako i danas u svijetu oko nas.

U prvom dijelu rada pojmovno su određeni mediji, vrste medija, funkcije i drugi aspekti njihovog funkcionisanja, te je objašnjen odnos samih medija i društva u cijelosti. Polje istraživanja započinje od osnova medijske manipulacije, a cilj je pozadina simbolike kao

prakse. Ukazano je na činjenice koje pokazuju da su mediji glavno sredstvo propagande i društvene kontrole.

Drugi dio rada temelji se na istraživanju o teorijama zavjere, sa jasnim primjerima, i povezivanju sa romanom. Akcentirano je na tome da su zavjere svugdje oko nas i da su srž političkog i poslovnog svijeta, ali i svakodnevnog života, zbog čega su područje zanimanja velikog broja teoretičara.

Istraživanje određenih teoretičara zavjere koji su pisali o tome i njihove metode postaju sredstvo savremenog istraživačkog novinarstva.

Akcent u radu je na područjima koja su vezana za život i smrt historijskih ličnosti, misterioznih grupacija i tajnih društava, a koja su povezana sa romanom i Ecovim interesnim područjem koje je prikazao u romanu. Kombinujući teme i stilove uspio je napraviti i spojiti visoku i trivijalnu književnost.

U zaključku je sa temom mračnog svijeta medijske politike i teorijama zavjere, opisan današnji svijet, kako bi došli do spoznaje i nastojali da se odbranimo od lažnih informacija, podvala i teorija zavjere.

## LITERATURA

1. Castells, Manuel. *Communication Power*. Oxford: Oxford University Press, 2013.
2. Dugandžić, Vitomir. *Semiotika i teorija informacija: zbornik radova*. Zagreb, 1989.
3. Duraković, Jasna. *Poslovno komuniciranje u novomedijskom okruženju*, Sarajevo : Fakultet političkih nauka, 2019.  
Dostupno na:  
[http://fpn.unsa.ba/b/wp-content/uploads/2019/06/POSLOVNO-KOMUNICIRANJE-U-NOVOMEDIJSKOM-OKRU%C5%BDENJU\\_e-izdanje.pdf](http://fpn.unsa.ba/b/wp-content/uploads/2019/06/POSLOVNO-KOMUNICIRANJE-U-NOVOMEDIJSKOM-OKRU%C5%BDENJU_e-izdanje.pdf) (10. 06. 2021.)
4. Džinić, Firdus. *Masovno komuniciranje u savremenom svetu*. Beograd: Savremena administracija, 1978.
5. Eco, Umberto. *Granice tumačenja*. Beograd: Padeia, 2001.
6. Eco, Umberto. *Nulti broj*. Podgorica: Nova knjiga, 2015.
7. Eco, Umberto. *Otvoreno djelo*. Sarajevo: "Veselin Masleša", 1965.
8. Fahira Fejzić. *Uvod u teoriju informacija*. Sarajevo: Promocult, 2008.
9. Fejzić-Čengić, Fahira. *Stvarnost i mediji : vrijeme istrošenih ideologija*. Sarajevo: Dobra knjiga, 2014.
10. Greig, Charlotte. *Teorije zavjere : svjetski najpoznatije spletke, tajni dogovori i zataškavanje*. Zagreb : Večernjakova knjiga, 2006.
11. Hrvatska enciklopedija, Natuknica Acta diurna, online izdanje, Leksikografski zavod "Miroslav Krleža"  
Dostupno na: <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=320> (19. 05. 2020.)
12. Hutcheon, Linda. *Poetika postmodernizma : istorija, teorija, fikcija*. Novi Sad: Svetovi, 1996.
13. Kečo-Isaković, Emina. *Izazovi mas-medija*. Sarajevo : Šahinpašić, 2006.
14. Keeley, Brian L. *Of Conspiracy Theories*. U: *The Journal of Philosophy*, 96 (3), 109, 1999.  
Dostupno na: <https://doi.org/10.2307/2564659> (13. 10. 2020.)
15. Kostanjevac, Domagoj. *Umberto Eco, U potrazi za savršenim jezikom*. U: *Hrvatistika : studentski jezikoslovni časopis*, Vol. 4 No. 4, 2010.  
Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/81640>
16. Kristeva, Julija. *Teorija na intertekstualnosti*. Skopje: Kultura, 2003.
17. Kukić, Damir. *Medijska kultura*. Zenica : Muzej grada Zenice, 2013.

18. Kulenović, Tvrtko. *Umetnost i komunikacija*. Sarajevo: "Veselin Masleša", 1983.
19. Lešić, Zdenko. *Teorija književnosti*. Sarajevo: Sarajevo Publishing, 2005.
20. Lyotard, Jean-Francois. *Postmoderno stanje*. Zagreb: Ibis grafika, 2005.
21. Marjanac, Tihomir. *Od bombastičnog naslova do informacije*. U: Mediji i znanost : zbornik radova okruglog stola o 100. obljetnici HND-a. Zagreb : PressData, 2011.
22. Noam Chomsky o lažnim vijestima i post-istini.  
Dostupno na: <https://www.uniqorner.com/razno/noam-chomsky-o-laznim-vijestima-i-post-istini>  
(19. 05. 2020.)
23. Pobrić, Edin. *Univerzum simpatije: od slučaja do nužnosti*. Sarajevo: Connectum, 2010.
24. Raspudić, Nino. *Slaba misao – jaki pisci: postmoderna i talijanska književnost*. Zagreb: Naklada Jurčić ; Mostar: Udruga građana „Dijalog“, 2006.
25. Shannon, Claude E. *A Mathematical Theory of Communication*. U: Bell System, 1948.  
Dostupno na: <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=60880> (19. 05. 2020.)
26. Solar, Milivoj. *Laka i teška književnost*. Zagreb: Matica hrvatska, 2005.
27. Udovičić, Radenko. *Vjerodostojnost medija : teorijske i praktične dileme*. Sarajevo : Media plan institut, 2012.